

บทที่ 1

บทนำ

ปัญหาและความเป็นมาของปัญหา

ศิลปะเป็นงานที่มนุษย์สร้างสรรค์ขึ้น มีลักษณะเฉพาะที่เป็นการแสดงออกทางอารมณ์ซึ่งทำให้เกิดความพึงพอใจ เพราะมนุษย์ต่างจากสัตว์ประเภทอื่นเนื่องจากมนุษย์มีความต้องการทางสุนทรียภาพ ดังที่ผู้รู้ทางมานุษยวิทยากล่าวว่า

...เมื่อได้กระทำการต่างๆ เพื่อสนองความต้องการทางชีววิทยาขั้นพื้นฐาน เวลาที่เหลือนี้มนุษย์อาจเลือกใช้ให้หมดไปโดยการอยู่เฉยๆ แต่มนุษย์ที่ไม่ต้องการให้เวลาผ่านไปเปล่าๆ อยากทำอะไรให้เกิดความพอใจ รื่นรมย์ขึ้นมาที่ประสาทสำนึกรู้สึกได้ การกระทำที่เกินจำเป็นนี้คือการกระทำทางสุนทรียะ การกระทำทางศิลปะ... (พัทยา สายหู, 2512 : 25)

ถึงแม้ว่าศิลปะเป็นสิ่งเกินจำเป็นดังกล่าวแล้ว “แต่ก็เป็นสิ่งที่ให้ความพอใจซึ่งมนุษย์ส่วนใหญ่ยินดีที่จะได้รับ ถึงแม้ว่าตนจะไม่สามารถเป็นผู้สร้างศิลปะก็ตาม” (พัทยา สายหู, 2512 : 26)

วรรณคดีคือศิลปกรรมประเภทหนึ่ง ผู้แต่งใช้ภาษาเป็นวัสดุเพื่อตอบสนองความต้องการทางสุนทรียะ ด้วยเหตุที่วรรณคดีเป็นการแสดงออกเพื่อสื่อสาร และสารที่สื่อก็คือประสบการณ์มนุษย์ เนื้อหาทางความคิดและอารมณ์ของบทประพันธ์เป็นผลมาจากความเข้าใจของผู้แต่งต่อโลกและชีวิต จึงกล่าวได้ว่า “วรรณคดีคือชีวิตตามอารมณ์และในสายตาของกวี” เป็นชีวิตที่ผ่านเครื่องกรองอันประณีตในแง่ที่ “ก่อนที่จะเป็นวรรณคดีได้จะต้องใช้ปัญญาของกวีเข้าสะสาง รวบรวม คัดเลือก และให้มีแนวความคิดอย่างหนึ่งเด่นออกมา” (วิทย์ ศิวะศรียานนท์, 2544 : 228)

เมื่อวรรณคดีสร้างขึ้นจากประสบการณ์ชีวิตและเป็นสิ่งบ่งบอกวิธมองโลกมองชีวิตของผู้แต่ง วรรณคดีจึงมีความเกี่ยวข้องกับบริบททางสังคมของผู้แต่งไม่มากนักน้อย ดังกล่าวได้ว่า

เมื่อมนุษย์ซึ่งเป็นหน่วยหนึ่งของสังคมสร้างศิลปะขึ้นมางานเหล่านั้นก็ย่อมที่จะเกี่ยวพันกับชีวิต และสังคมของผู้สร้างงานศิลปะนั้นอย่างหลีกเลี่ยง

ไม่ได้ ผู้เขียนคำประพันธ์...ก็เช่นเดียวกับผู้สร้างงานศิลปะทั่วไป ย่อม
คุ้นเคยกับสภาพชีวิตและสังคมที่เขาดำรงอยู่ ลักษณะดังกล่าวมีอิทธิพลต่อ
ความคิดอ่าน ตลอดจนลักษณะนิสัยของเขาไม่มากนักน้อย... (อวยพร
มิลินทางกูร, 2529 : 4)

นอกจากจะเห็นว่าสังคมมีอิทธิพลต่อความคิด ความเชื่อ นิสัยใจคอของผู้แต่งแล้ว
ผู้แต่งที่เป็นนักคิดอาจจะพิจารณาชีวิตและสังคมอย่างวิพากษ์วิจารณ์ก็ได้ วรรณคดีจึงอาจ
ชี้ให้เห็นถึงสังคมในระดับกว้าง หรือแสดงให้เห็นชีวิตมนุษย์ทุกแง่มุมอย่างลึกซึ้งผ่านสายตา
ของผู้แต่งที่แปรไปตามคุณภาพการพิจารณาและปัญญา เนื่องจากการสร้างวรรณคดีได้
ผ่านกระบวนการคิดมาอย่างต่อเนื่องในสังคม จึงกล่าวได้ว่า “ถ้าเราไม่รู้จักรวมครุฑแล้วเราก็
ไม่อาจที่จะรู้จักลักษณะที่แท้จริงของสังคมได้” (เจตนา นาควัชระ, 2520 : 15) ผู้แต่งที่มีความ
รับผิดชอบและมีความสำนึกทางสังคม ย่อมพยายามที่จะแสดงความหมายของชีวิตในโลกทัศน์ของ
ตน ไม่ว่าจะสอดคล้องกับอุดมการณ์ของสังคมที่ตนดำรงอยู่หรือขัดแย้งกัน โลกทัศน์ของผู้แต่ง
จะลุ่มลึกหรือตื้นเขินก็ขึ้นอยู่กับกระบวนการคิดของผู้แต่งว่าประกอบด้วยปัญญาอย่างไร
จึงกล่าวได้ว่า

...นักประพันธ์ที่ดี คือนักประพันธ์ที่พยายามเสาะหาลักษณะและ
ความหมายที่แท้จริงของสังคมของตน แล้วนำมาแสดงออกในวิธีการที่
ชี้ให้เห็นว่าเขามีความสนใจและรับผิดชอบต่อสังคมนั้น ๆ อย่างแท้จริง
งานประพันธ์แบบนี้จึงมิใช่แต่เพียงเป็นเรื่องบันเทิงเริงรมย์ แต่เป็นสิ่งที่
กระตุ้นปัญญาความนึกคิดให้แก่ผู้อ่าน... (เจตนา นาควัชระ, 2520 : 15)

กวีนิพนธ์เป็นศิลปกรรมแขนงหนึ่งที่ใช้ภาษาเป็นวัสดุ และมีภารกิจเพื่อ
ตอบสนองความต้องการทางสุนทรียะเช่นเดียวกับวรรณคดีประเภทอื่น แต่กวีนิพนธ์ให้พลัง
ทางการสื่อสารที่กระทบใจผู้รับอย่างลึกซึ้ง และเข้มข้นกว่าวรรณคดีประเภทอื่น ดังที่กรมหมื่น-
นราธิปพงศ์ประพันธ์ (2514 : 33, 66 ; อ้างถึงในดวงมน จิตรจำนงค์, 2543 : 5) กล่าวว่า
“กวีนิพนธ์เป็นการใช้คำให้สื่อสารความชัดเจน หรือความรู้สึกนึกคิดของผู้ประพันธ์ให้ได้ผล
อย่างประณีต ละเอียดสุขุม และลึกซึ้งที่สุด” และ “ลักษณะของกวีนิพนธ์อยู่ที่การแสดงความรู้สึก
นึกคิดอย่างซาบซึ้งให้สะเทือนใจ ฉะนั้นกวีนิพนธ์จึงเป็นการประพันธ์ที่ยอดเยี่ยมในวรรณคดี”
ในความคิดนี้กวีนิพนธ์มีพลังในการปลุกเร้าอารมณ์ และความนึกคิดของผู้อ่านได้ดีกว่าวรรณคดี
ประเภทอื่น

ในยุคปัจจุบันหากศึกษาทวินิยมสมัยใหม่ที่มีชื่อเสียง และเป็นที่ยอมรับในวงการวรรณคดีศึกษาจะพบว่า ทวินิยมไทยสมัยใหม่มีคุณค่าทางวรรณศิลป์ไม่ด้อยไปกว่าทวินิยมไทยสมัยก่อนเลย อีกทั้งยังมีพลังทางปัญญา ดังมีผลงานวิจัยกล่าวว่า “ทวินิยมร่วมสมัยของไทยเป็นพลังทางปัญญาให้แก่สังคมไทยยุคปัจจุบันได้อย่างไม่ต้องมีข้อสงสัยใดๆ เพราะได้พิสูจน์ตัวเองแล้วว่ามีความเฉียบคมในการมองโลก มีความลุ่มลึกทางปรัชญา มีความรับผิดชอบสูงต่อสังคม และมีวิธีที่จะสื่อสารไปยังมหาชนได้อย่างน่าประทับใจ” (เจตนา นาควัชระและสุมาลี วีระวงศ์, 2544 : 89)

ทวินิยมไทยสมัยใหม่ที่ตีพิมพ์และได้รับการยอมรับจากผู้รู้ทางวรรณคดีว่ามีคุณค่าทางวรรณศิลป์ และให้พลังทางปัญญาแก่สังคมไทยมีอยู่หลายชิ้น เช่น บทกวีนิพนธ์ชิ้นสำคัญของอังคาร กัลยาณพงศ์ คือ ลำนำภูกระดึง (พ.ศ.2512) และปณิธานกวี (พ.ศ.2529) กวีนิพนธ์ชุด เพียงความเคลื่อนไหว ของเนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ (พ.ศ.2519) กวีนิพนธ์ชุด ใบไม้ที่หายไป ของจิระนันท์ พิตรปรีชา (พ.ศ.2532) กวีนิพนธ์ชุด มือนั้นสีขาว ของศักดิ์สิทธิ์ มีสมสืบ (พ.ศ.2531) รวมทั้งกวีนิพนธ์ชุด ม้าก้านกล้วย ของไพโรจน์ทร์ ขาวงาม (พ.ศ.2538)

ผู้วิจัยมีความสนใจที่จะศึกษารวมบทกวีนิพนธ์ชุด ม้าก้านกล้วย ของไพโรจน์ทร์ ขาวงาม ซึ่งได้รับรางวัลวรรณกรรมสร้างสรรค์ยอดเยี่ยมแห่งอาเซียนประจำปี พ.ศ.2538 ในปีที่ทำการวิจัยนี้พบว่าการตีพิมพ์ซ้ำเป็นครั้งที่ 22 ซึ่งแสดงว่าได้รับความนิยมอย่างต่อเนื่อง ผลงานที่รวมพิมพ์เขียนขึ้นตั้งแต่ พ.ศ.2532 ถึง พ.ศ.2538 อันเป็นช่วงระยะเวลาที่สังคมไทยกำลังอยู่ในสภาวะการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วในหลายๆ ด้าน โดยเฉพาะการพัฒนาอุตสาหกรรมเพื่อความมั่นคงทางเศรษฐกิจ ซึ่งมุ่งสร้างความเติบโตแบบทุนนิยมสุดโต่ง เป็นผลให้เกิดการปรับเปลี่ยนสังคมเกษตรกรรมให้เป็นอุตสาหกรรมที่เริ่มต้นในยุคสิ้นสุดสงครามเย็น ตั้งแต่ที่รัฐบาลพลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ ได้ดำเนินกิจการหลายอย่างเพื่อส่งเสริมให้ประเทศไทยเป็นประเทศอุตสาหกรรมใหม่ หรือนิกส์ เกิดการลงทุนในด้านโรงงานอุตสาหกรรม ย่านการค้า สถานบริการ รวมทั้งมีการสร้างถนนหนทาง เขื่อน และอ่างเก็บน้ำเพื่อรองรับความเจริญเติบโตทางอุตสาหกรรม (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2544 :198-199) เมื่อพิจารณาทางด้านภาคเกษตรกรรมก็มีการเปลี่ยนแปลงจากการทำการเกษตรแบบดั้งเดิมมาสู่การเกษตรสมัยใหม่ที่อาศัยความรู้ทางวิทยาศาสตร์ และเครื่องจักรกลเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการผลิตมากขึ้น ผู้ที่ได้รับผลกระทบจากการพัฒนาในด้านอุตสาหกรรมที่ละเลยการพัฒนาการเกษตรแบบดั้งเดิม ได้แก่ ชาวนาชนบท โดยเฉพาะชาวนา ชาวไร่ ซึ่งไม่สามารถเข้าสู่กระบวนการผลิตเพื่อการส่งออก การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างด้านอาชีพ ส่งผลให้ประชาชนในชนบทอพยพเข้ามาอาศัยในเมืองใหญ่มากขึ้น เพื่อแสวงหาอาชีพที่มีรายได้ดีกว่าการทำไร่ทำนา อีกทั้งยังหวังความสะดวกสบายในการดำเนินชีวิตแบบสังคมเมืองที่มีศูนย์การค้า ความบันเทิง การศึกษาในระดับสูง ฯลฯ (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2538 : 153) การพัฒนาในทางเศรษฐกิจอย่างรวดเร็วส่งผลให้

ประเทศไทยต้องเผชิญกับปัญหามากมายในระยะเวลาที่ผ่านมา ดั่งนักวิชาการทางสังคมศาสตร์ได้อธิบายว่า

การขยายตัวทางเศรษฐกิจที่มีอัตราความเจริญเติบโตอยู่ในระดับสูง ไม่ได้ช่วยให้ประเทศไทยหลุดพ้นจากสถานะของความด้อยพัฒนา... เพราะในช่วงเวลาเดียวกันนั้นสังคมไทยต้องเผชิญกับปัญหาเก่า...ไม่ว่าจะเป็น ปัญหาความเหลื่อมล้ำทางสังคมและเศรษฐกิจระหว่างเมืองกับชนบท ปัญหาความไม่เป็นธรรมของระบบกรรมสิทธิ์และการถือครองทรัพย์สิน ซึ่งเห็นได้จากการไร้ที่ทำกิน การว่างงาน และการล้มละลายเพราะมีหนี้สินล้นพ้นตัวของชาวนา ปัญหาการเอารัดเอาเปรียบแรงงาน ผู้หญิงและเด็ก... อาชญากรรม ยาเสพติดและปัญหาการทำลายสิ่งแวดล้อม เป็นต้น (ดิเรก ปัทมสิริวัฒน์ และคณะ, 2538 : 153)

ปัญหาดังกล่าวเป็นการฟ้องว่า ความพยายามนำประเทศไทยเข้าสู่ระบบทุนนิยมอย่างเข้มข้นไม่ได้ก่อให้เกิดผลในด้านบวกเพียงอย่างเดียว แต่กลับส่งผลให้สังคมไทยเข้าสู่ภาวะวิกฤตมากขึ้นในทุก ๆ ด้าน “และที่เด่นชัดก็คือความสัมพันธ์ทางสังคมและวัฒนธรรมที่เปลี่ยนแปลงไปในทำนองที่ทำให้เกิดความล่มสลายทางจริยธรรมและความเป็นมนุษย์” (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2544 : 199) เราจึงเห็นได้ว่ามีผลงานประพันธ์ที่แสดงการย้อนระลึกถึงวิถีชีวิตในสังคมยุคเก่า ดังที่ไพโรจน์ทร์ ขาวงาม กวีผู้ซึ่งสำนึกในรากทางวัฒนธรรมชนบทได้แสดงคุณค่าของวิถีชีวิตชนบทที่ดำรงอยู่อย่างสมถะ พอเพียง และผูกพันแนบสนิทกับธรรมชาติ มีความรักความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ความเมตตากรุณาเป็นคุณธรรมพื้นฐานในการดำรงอยู่ร่วมกันของคนในสังคม ดังที่เขาได้สื่อสารไว้ใน “รอยร่ำไรของข้าวคั่วและผักแว่น” (46-47) แม่ลูกคู่หนึ่งที่มีฐานะค่อนข้างยากจนแต่ไม่แห้งแล้งน้ำใจ ได้แสดงคุณธรรมที่สำคัญต่อการอยู่ร่วมกันของเพื่อนมนุษย์ นั่นคือ การแสดงความมีน้ำใจ ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อผู้ยากไร้ โดยการหยิบยื่น “ข้าวกันหม้อแล้วก็ผักแว่นน้อยหนึ่งกำ” ให้แก่คนขายเสื้อต่างหมู่บ้านที่มาขอข้าวกินด้วยไมตรีจิตสิ่งที่ให้ถึงแม้เป็นสิ่งเล็กน้อยแต่มีคุณค่ายิ่งใหญ่ เพราะเป็นการให้ของคนจนด้วยกันโดยไม่หวังสิ่งใดตอบแทน นอกจากการช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ด้วยกันให้พ้นจากความหิวโหยตามกำลังและฐานะของตน แม้คนขายเสื้อจะไม่อึ้งท้อแต่ก็รู้สึกซาบซึ้งและอึ้งอัมมใจยิ่งนัก ดังคำกล่าวของคนขายเสื้อที่ว่า “เคยมีผักบ่มีข้าว คุณน้ำของเจ้ายังรอดตายมาหลายมือแล้ว แจ่วปลาไร่ปลาป่น ถ้าพอมีกินพอกิน บ่มีกินก็กินน้ำจืดน้ำใจตามมีตามเกิด ตามเกิดตามมีนี่ละหนา” (ไพโรจน์ทร์ ขาวงาม, 2547ก : 46)

นอกจากนี้ไพวรินทร์ยังได้แสดงความรับผิดชอบต่อสังคมด้วยการชี้ให้ผู้อ่านตระหนักถึงปัญหาความทุกข์ยากของชาวนาท่ามกลางการพัฒนาด้านวัตถุ ความล่มสลายของสังคมเกษตรกรรมชนบทเพราะการรุกรานของเทคโนโลยีที่ทันสมัย ความโสมมของสังคมเมือง ปัญหาการเอารัดเอาเปรียบแรงงานเด็กและสตรี ฯลฯ

ในบทประพันธ์ “ตุ๊กตาก่ำสรวล” ไพวรินทร์ชี้ให้ผู้อ่านตระหนักถึงปัญหาการเอารัดเอาเปรียบแรงงานของเจ้าของโรงงานตุ๊กตา ที่มุ่งแสวงหาผลประโยชน์ในทางธุรกิจ จนละเลยความเห็นอกเห็นใจเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน ดังบทประพันธ์กล่าวไว้ส่วนหนึ่งว่า

เปลวแดดไม่ทันดับ	โลกยิ่งกลับร้อนระอุ
เปลวเพลิงเริงปะทุ	ให้เดือดดุกว่าแดดใด
ตุ๊กตาชบน้ำนิ่ง	ไม่ไหวติงแต่รำไห้
หวีดร้องในกองไฟ	ที่โหมไหม้ทั้งโรงงาน
โรงงานเหมือนโรงงก	เหมือนนรกเหมือนสุสาน
กลบฝังร่างคนงาน	ให้ร้าวรานทุกวิญญาณ

(ไพวรินทร์ ขาวงาม, 2547ก : 100)

ในบทประพันธ์ข้างต้น กวีได้ชี้ให้ผู้อ่านตระหนักถึงปัญหาการเอารัดเอาเปรียบแรงงานของเจ้าของโรงงานตุ๊กตาที่ขาดศีลธรรม ใช้แรงงานลูกจ้างเยี่ยงทาสเพื่อให้ตนได้รับผลประโยชน์จากการลงทุนอย่างคุ่มค่าที่สุด ขาดความเห็นอกเห็นใจคนงานในฐานะเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน อีกทั้งขาดระบบคุ้มกันภัยที่ได้มาตรฐานเพื่อคุ้มครองความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินของคนงาน ส่งผลให้คนงานเสียชีวิตจากเหตุการณ์เพลิงไหม้เป็นจำนวนมาก เหตุการณ์ดังกล่าวสร้างความสะเทือนใจผู้คนจำนวนมาก แต่กลับไม่มีมาตรการใดๆ มาแก้ไขปัญหามิว่าจะเป็นของรัฐบาลหรือเจ้าของโรงงาน

ตัวอย่างข้างต้นเป็นข้อบ่งชี้สำคัญว่าบริบททางสังคมและวัฒนธรรมเป็นแรงกดดันใจ และมีส่วนในการหล่อหลอมประสบการณ์ของกวี ดังนั้นรวมบทกวีนิพนธ์ *ม้าก้านกล้วย* ของไพวรินทร์ ขาวงามจึงเป็นงานกวีนิพนธ์ไทยร่วมสมัยอีกเล่มหนึ่งที่น่าสนใจในแง่ที่มีส่วนในการกระตุ้นความรู้สึกนึกคิดของผู้อ่าน ให้เกิดจิตสำนึกรับผิดชอบต่อสังคมของตนในหลายลักษณะ โดยเริ่มต้นที่ความตระหนักในปัญหาที่กระทบต่อชีวิต เช่น เกิดจิตสำนึกต่อปัญหาสิ่งแวดล้อม ปัญหาโสเภณี ปัญหาการเอารัดเอาเปรียบของผู้คนในสังคม เป็นต้น เพื่อร่วมกันคิดหาแนวทางในการแก้ไขปัญหาต่อไป

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. การศึกษากวีนิพนธ์ไทยร่วมสมัยในบริบททางสังคม

กวีนิพนธ์เป็นแขนงหนึ่งของวรรณคดี “กวีนิพนธ์เป็นศิลปะของเสียงและจังหวะ รวมทั้งศิลปะของการใช้คำที่สร้างจินตภาพหรือแสดงทัศนคติอย่างทรงพลัง” (อิรวดี ไตลังคะ, 2547 : 90) ความเป็นกวีนิพนธ์ไม่ได้ขึ้นอยู่กับขนาดความสั้นยาวของบทประพันธ์ และไม่ได้ขึ้นอยู่กับกฎเกณฑ์ทางรูปแบบที่ตายตัว งานที่แต่งเป็นร้อยแก้วก็จัดเป็นกวีนิพนธ์ได้หากมีคุณสมบัติของกวีนิพนธ์ (ดวงมน จิตรจำนงค์, 2543 : 5) ถึงแม้ว่ากวีนิพนธ์โดยมากแต่งเป็นคำร้อยกรอง แต่คำร้อยกรองเป็นเพียงเครื่องมือสื่อสารของกวีนิพนธ์เท่านั้นไม่ใช่แก่นสารของกวีนิพนธ์ และกวีนิพนธ์ที่เป็นร้อยแก้วก็มีเช่นกัน แท้จริงแล้วลักษณะของกวีนิพนธ์อยู่ที่การแสดงความรู้สึกนึกคิดอย่างซาบซึ้งให้สะท้อนใจและกระทบอารมณ์ของผู้รับ (กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์, 2514 : 33 ; อ้างถึงในดวงมน จิตรจำนงค์, 2543 : 5) เพราะเหตุนี้กวีนิพนธ์จะไม่ตายไปจากสังคมไทย ตราบใดที่คนไทยรุ่นใหม่ยังต้องการบทประพันธ์ที่ปลุกเร้าอารมณ์ และกระตุ้นความรู้สึกนึกคิดเพื่อยกระดับจิตใจของตนให้สูงขึ้น

เนื้อหาของกวีนิพนธ์มีสองส่วนเช่นเดียวกับวรรณคดีประเภทอื่น ทั้งเนื้อหาทางอารมณ์และเนื้อหาทางความคิด ย่อมมาจากประสบการณ์ของผู้แต่ง ซึ่งมีความสัมพันธ์กับบริบททางสังคม วัฒนธรรม การเมือง และเศรษฐกิจ ปัจจุบันกวีนิพนธ์ได้เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมทั้งในด้านรูปแบบในแง่ที่ไม่ได้แต่งเป็นนิยาย บทละคร หรือนิราศขนาดยาว ส่วนทางด้านเนื้อหา กวีนิพนธ์ไทยสมัยใหม่ในช่วงเริ่มต้นเน้นเนื้อหาทางความคิดนำหน้าเนื้อหาทางอารมณ์ ดังที่วิเคราะห์ได้ว่ากวีนิพนธ์สมัยใหม่ของไทย เริ่มต้นในยุคหัวเลี้ยวของวรรณคดีไทยประมาณช่วงรัชกาลที่ 7 เป็นต้นมามีลักษณะที่สำคัญ คือเป็น “พาหะของความนึกคิด” และมีเนื้อหา “เกี่ยวกับความรู้มากกว่าความรู้สึก” ดังเช่นโคลงกลอนของครูเทพ (ม.ล.บุญเหลือ เทพยสุวรรณ, 2520 : 63, 83) ครูเทพไม่ได้ตั้งใจวาดฝีมือทางการประพันธ์เท่านั้น ร้อยกรองของท่านมีจุดเด่นอยู่ที่การแสดงความสำนึกในหน้าที่ของกวีที่มีต่อสังคม โดยการแสดงความคิดเห็นวิพากษ์วิจารณ์สังคมโดยเฉพาะอย่างยิ่งทางด้านเศรษฐกิจ การเมือง การศึกษา ฉะนั้นร้อยกรองของท่านจึงเป็นงานที่ให้ความรู้ข้อเท็จจริงมากกว่าจะนำเสนอความไพเราะของการใช้ถ้อยคำและโวหาร กล่าวได้ว่าก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง วรรณกรรมร้อยแก้วรูปแบบใหม่จากตะวันตกเป็นที่นิยมแพร่หลาย ร้อยกรองที่นิยมกันมาแต่เดิมจึงต้องเปลี่ยนบทบาทจากการเล่าเรื่องเป็นการเสนอข้อคิด

การเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นการปกครองในระบอบประชาธิปไตยโดยคณะราษฎร เมื่อวันที่ 20 มิถุนายน พ.ศ.2575 ส่งผลกระทบต่อสังคมไทยทั้งด้านการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม ในทางการเมืองมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นการปกครองระบอบประชาธิปไตย โดยยึดอุดมการณ์ “สิทธิ เสรีภาพ และความเสมอภาค” ในช่วงระยะเวลาดังกล่าวงานวรรณกรรมประเภทนวนิยายและเรื่องสั้นได้รับความนิยมเป็นอย่างมาก (รื่นฤทัย สัจจพันธุ์, 2544 : 6, 8) ช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 กวีนิพนธ์แม้เป็นร้อยกรองขนาดสั้นแต่ก็มีลักษณะต่างไปจากผลงานของครูเทพ กวี “กลุ่มหนึ่งแสดงประสบการณ์ทางอารมณ์เป็นจุดเด่น เช่น ประยอม ชองทอง และอีกกลุ่มหนึ่งเน้นการรณรงค์ทางความคิด โดยแฝงจุดมุ่งหมายเพื่อเปลี่ยนแปลงทางการเมือง ดังผลงานของกลุ่มเพื่อชีวิต เช่น นายผี และจิตร ภูมิศักดิ์ เป็นต้น” (วรรณะ หนูหมื่น, 2545 : 2) จิตร ภูมิศักดิ์เป็นกวีที่มีผลงานเด่นในแง่การวิจารณ์ค่านิยมในสังคมต่อต้านทศณะเรื่องวรรณกรรม ซึ่งเขาเห็นว่าเป็นทศณะที่ค้ำจุนการเอารัดเอาเปรียบในสังคมให้ดำรงอยู่ (บุญยงค์ เกศเทศ, 2536 : 144) จนกระทั่งยุคจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ (พ.ศ. 2501-พ.ศ.2506) ซึ่งจัดเป็นยุคมืดทางปัญญา วรรณกรรมเพื่อชีวิตที่เฟื่องฟูอยู่ระยะหนึ่งก็ซบเซาลง มีการจำกัดเสรีภาพทางปัญญา ดังเช่นกรณีการจับกุมนักเขียน นักหนังสือพิมพ์ นักวิชาการรวมทั้งทหารในข้อหากบฏสันติภาพ นักประพันธ์แนวเพื่อชีวิตหลายคนต้องยุติการเขียนโดยสิ้นเชิง นวนิยายส่วนใหญ่จึงเน้นความบันเทิงในด้านความรัก เรื่องบู๊ และเรื่องลึกลับ (อาภาพร พันธุ์พฤกษ์, 2547 : 5)

สังเกตได้ว่า งานประเภทกวีนิพนธ์มีบทบาทมากในช่วงที่มีการรณรงค์ทางความคิด ดังในช่วงก่อน 14 ตุลาคม พ.ศ.2516 เมื่อสหรัฐอเมริกาครอบงำการเมืองการปกครองของไทย จนถึงขั้นเข้ามาตั้งฐานทัพเพื่อสู้รบในสงครามเวียดนาม (ดวงมน จิตรจ่านงค์, 2541 : 221) นักศึกษาที่มีจิตสำนึกทางการเมืองได้รวมตัวกันจัดตั้งศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทยเมื่อเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ.2513 ส่งผลให้วรรณกรรมเพื่อชีวิตได้รับความนิยมอีกครั้ง มีการนำวรรณกรรมระหว่างปี พ.ศ.2490-2501 มาตีพิมพ์ซ้ำ เช่น ศิลปะเพื่อชีวิต ศิลปะเพื่อประชาชน ของทีปกร (อาภาพร พันธุ์พฤกษ์, 2547 : 5) ความตื่นตัวของคนหนุ่มสาวที่จะตรวจสอบความคิดในค่านิยมเดิมเป็นเหตุให้ช่วงเวลานี้เรียกว่า “ยุคแสวงหา” กวีนิพนธ์ที่โดดเด่นและแหวกข้อจำกัดทางสังคมออกมา คือผลงานของอังคาร กัลยาณพงศ์ ซึ่งสามารถบูรณาการความคิดในรากวัฒนธรรมไทยเข้ากับการตอบคำถามของปัจจุบัน บทกวีนิพนธ์ของอังคารแสดงเอกลักษณ์อย่างโดดเด่นในด้านการใช้นัยลักษณ์อย่างยืดหยุ่น เป็นอิสระและการใช้โวหารภาพพจน์ที่แปลกใหม่ รวมทั้งการแสดงความรู้สึกซึ่งทางปรัชญาและความคิด ในขณะเดียวกันก็วิพากษ์วิจารณ์สังคมอย่างเกรี้ยวกราด ดังนั้นผลงานของเขาจึงแพร่หลายในหมู่นักศึกษาในขณะเดียวกันก็ได้รับเสียงวิพากษ์วิจารณ์จากกลุ่มอนุรักษนิยม กวีที่นับว่าน่าสนใจอีกท่านหนึ่ง

คือ จ่าง แซ่ตั้ง กวีผู้มีเชื้อสายจีนและได้รับอิทธิพลจากกวีนิพนธ์ของจีนผสมกับความเชื่อในปรัชญาเต๋า และความสามารถทางด้านจิตรกรรม จ่างจึงแต่งกลอนเปล่าหรือกลอนไร้ฉันทลักษณ์ ซึ่งใช้คำน้อยกินความมาก นอกจากนี้จ่างยังใช้วรรณรูปหรือกวีนิพนธ์รูปธรรมเพื่อสื่อความคิดทางปรัชญา ผลงานของจ่างเป็นที่นิยมในหมู่คนรุ่นใหม่ที่ไม่นิยมกวีนิพนธ์ตามขนบเก่า เมื่อกระบวนการนักศึกษาที่มีความตื่นตัวทางการเมืองและสังคมสูง จนได้รวมตัวเรียกร้องประชาธิปไตยจากอำนาจเผด็จการในเหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ.2516 กวีนิพนธ์แนวเพื่อชีวิตก็ได้รับความนิยมมากกว่ากวีนิพนธ์ประเภทอื่น อย่างไรก็ตามยังมีความขัดแย้งทางการเมืองซึ่งทำให้มีการแตกแยกทางความคิดเป็นฝ่าย “ซ้ายจัด” และ “ขวาจัด” จนนำไปสู่เหตุการณ์นองเลือด 6 ตุลาคม พ.ศ.2519 (рінฤทัย สัจจพันธุ์, 2544 : 5, 15 - 18, 21)

หลังเหตุการณ์ 6 ตุลาคม พ.ศ.2519 วรรณกรรมเพื่อชีวิตคลายความนิยมลงแม้วรรณกรรมเพื่อชีวิตจะแสดงคุณค่าของความเป็นมนุษย์และความเสมอภาค แต่การยึดสูตรสำเร็จที่ว่า “วรรณกรรมที่ดีต้องมีเป้าหมายทางการเมือง” เพียงอย่างเดียวทำให้นักเขียนมองข้ามคุณค่าและความจริงในประสบการณ์มนุษย์หลายประการ วรรณกรรมเพื่อชีวิตจึงได้รับการตรวจสอบว่ายึดถือเกณฑ์ที่คับแคบและตายตัวมากเกินไป (ดวงมน จิตรจำนงค์, 2541 : 238-239) วรรณกรรมที่แสดงความสำนึกเชิงสังคมจึงแสดงความสำนึกเชิงปรัชญาควบคู่ไปด้วย (เจตนา นาควัชระ, 2530 : 11) นักเขียนมองปัญหาสังคมอย่างรอบด้าน ปลุกเร้าจิตสำนึกและตั้งคำถาม หรือให้ข้อสังเกตบางประการเกี่ยวกับความหมายและคุณค่าของชีวิตในสังคมปัจจุบันที่ซับซ้อนยิ่งขึ้น ดังเช่นรวมบทกวีนิพนธ์ มือนั้นสีขาว ของศักดิ์ศิริ มีสมสืบ ซึ่งวิเคราะห์ได้ว่ากวีแสดงสิ่งสำคัญในชีวิตที่คนในสังคมปัจจุบันมองข้ามไป นั่นคือ จินตนาการ ความรักและปัญญา ซึ่งสามารถค้นหาได้ในโลกของเด็กและวิถีชีวิตชนบท โดยมองโลกด้วยสายตาและจินตนาการของเด็ก และคนชนบทที่ใช้ชีวิตอย่างเรียบง่ายและกลมกลืนกับธรรมชาติ ผู้อ่านได้รับแรงกระตุ้นให้คิดและรู้สึกถึงความเข้าใจชีวิตของคนส่วนใหญ่คลาดเคลื่อนไปจากความหมาย และคุณค่าที่แท้จริงของความเป็นมนุษย์ ขณะที่การมุ่งพัฒนาด้านวัตถุได้สร้างปัญหา จนทำลายคุณธรรมภายในจิตใจของมนุษย์ ทั้งนี้กวีได้สื่อสารด้วยความหมายซ่อนเร้นมากกว่าการบอกอย่างตรงไปตรงมา (วรรณนะ หนูหมื่น, 2545 : (3), 21)

กล่าวได้ว่ากวีนิพนธ์ไทยสมัยใหม่มุ่งเน้นเนื้อหาทางด้านความคิดไม่น้อยกว่าเนื้อหาทางอารมณ์และ “เป็นตัวจักรสำคัญในการกระตุ้นปัญญา ความคิด และความแข็งแกร่งทางจริยธรรม” (สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2544 : (11))

2. บทวิจารณ์รวมบทกวีนิพนธ์ชุด **ม้าก้านกล้วย**

นักวรรณคดีศึกษาได้ชี้ว่า การวิจารณ์ที่มุ่งแต่จะจับผิดเพราะคิดล่วงหน้าว่า บทประพันธ์บกพร่องย่อมไม่มีประโยชน์

การวิจารณ์ที่แท้ คือ การพิจารณาลักษณะของบทประพันธ์แยกแยะ ส่วนประกอบที่สำคัญ และหยิบยกออกมาแสดงว่าไพเราะงดงามเพียงใด วิเคราะห์ความหมายของบทประพันธ์นั้น ถ้าความหมายซ่อนเร้น อยู่ก็ใช้ปัญญาหยั่งไปให้เห็นทะลุปรุโปร่งและแสดงให้ผู้อื่นเห็นตาม...แล้ว จึงวินิจฉัยลงไปว่าหนังสือนั้นดีไม่ได้อย่างไร ควรจัดเข้าไว้ในชั้นไหน (วิทย์ ศิวะศรียานนท์, 2544 : 289)

ดังนั้นการวิจารณ์ที่ดีจะช่วยชี้ทาง หรือให้แนวทางในการพิจารณาความหมาย แก่ผู้อ่าน อีกทั้งยังช่วยชี้ให้เห็นคุณค่าของวรรณกรรม ด้วยเหตุนี้การวิจารณ์จึงมีบทบาทสำคัญ คือ “ส่งเสริมความก้าวหน้าของวรรณกรรมและเป็นสื่อกลางสำหรับผู้อ่านและผู้เขียน” (เจือ สตะเวทิน, 2518 : 8 ; อ้างถึงในธัญญา สังขพันธานนท์, 2529 : 2) คุณค่าของการวิจารณ์คือ การกระตุ้นให้มีการพิจารณามากขึ้น นักวิจารณ์จึงเปรียบตั้งผู้ชี้ชวนให้ผู้อ่านอ่านสิ่งที่ได้อ่านแล้ว ด้วยสายตาใหม่ ให้ได้ค้นพบสิ่งที่ตนมองข้ามไป ถึงแม้ว่าผู้วิจารณ์อาจแสดงความคิดเห็นค้านกับ ผู้อ่านแต่ก็ยังกระตุ้นให้ผู้อ่าน “ใช้ความคิดเฟื่องฟูขึ้น” (วิทย์ ศิวะศรียานนท์, 2544 : 295)

ม้าก้านกล้วย ของไพโรรินทร์ ขาวงาม มีบทวิจารณ์รวมพิมพ์ในหนังสือรำปากกา ชัก “ม้าก้านกล้วย” ซึ่งตีพิมพ์ครั้งแรกในเดือนพฤศจิกายน พ.ศ.2538 ประกอบด้วย “มิติของ ม้าก้านกล้วย” ของสายพิณ ปฐมบรรณ “ม้าก้านกล้วย” ของชูศักดิ์ ภัทรกุลวณิชย์ “ม้าก้านกล้วย” ของไพโรรินทร์ ขาวงาม” ของแดง ไบเล่ และ “ม้าก้านกล้วย” ของวาณิช จรุงกิจอนันต์

บทวิจารณ์รวมบทกวีนิพนธ์ชุด **ม้าก้านกล้วย** อีก 2 ชิ้น เป็นบทวิจารณ์ที่ได้รับการคัดเลือกให้ลงตีพิมพ์ในหนังสือ 25 ปีซีไรต์ รวมบทวิจารณ์คัดสรร ซึ่งตีพิมพ์ครั้งแรกในเดือนสิงหาคม พ.ศ.2547 บทวิจารณ์ทั้ง 2 ชิ้นประกอบด้วย “ม้าก้านกล้วย นิราศแรมร้างจาก ฝัน” ของสุจิตรา จงสถิตวัฒนา และ “ม้าก้านกล้วย...กวีนิพนธ์เพื่อ ‘เกี่ยวข้าวรัก’” ของดวงมน จิตรร์จํานงค์

บทวิจารณ์ในหนังสือ รำปากกาชัก “ม้าก้านกล้วย” แสดงความคิดเห็นที่แตกต่าง กันดังจะยกที่เด่นมาต่อไปนี้ บทวิจารณ์ของสายพิณ ปฐมบรรณ (2538 : 45) แสดงทัศนคติต่อการใช้สัญลักษณ์ของไพโรรินทร์ว่า

การใช้สัญลักษณ์หลายตัว แม้จะไม่ทำให้ผู้อ่านผ่านเลยไปพร้อมกับความรู้สึกเฉยชา แต่ก็ไม่มีอะไรแปลกใหม่กระทั่งพบเจอการ “แหวกกรอบกวีนิพนธ์” มากนัก บทกวียังใช้ “หมอกควัน” “จักรกล” แทนรายละเอียดของความเป็นเมือง ใช้ “สรวงสวรรค์” “อาณาจักร” “ฝัน” “ดวงดาว” “ความรัก” ฯลฯ แทนบั้นปลายที่ดีของการแสวงหา การเดินทางไกลและการต่อสู้

สายพิณ ปฐมบรรณ (2538 : 45) กล่าวว่า “นัยประหวัดของผู้อ่านคงถูกจำกัดไว้ในขอบเขตใดขอบเขตหนึ่ง ในที่นี้อาจหมายถึงความคุ้นชิน ซึ่งสุดท้ายความหลายนัยของกวีนิพนธ์ที่ดีก็ถูกจำกัดไว้ด้วย” ประเด็นความแปลกใหม่ของการใช้สัญลักษณ์ดูจะไม่เป็นธรรมดาหากปราศจากการวิเคราะห์ตีความที่พอเพียง เนื่องจากกวีสามารถใช้สัญลักษณ์ตามขนบในแง่มุมใหม่ แท้จริงแล้วควรพิจารณาว่าสัญลักษณ์เป็นปัจจัยให้บรรลุวัตถุประสงค์ของการสื่อสารหรือไม่อย่างน้อยผู้วิจารณ์ก็ยอมรับว่า ผู้อ่านไม่ได้อ่านงานนี้อย่างเฉยชาเมื่อพบสัญลักษณ์ดังกล่าว นอกจากนี้การชี้ว่าสัญลักษณ์ของไพโรรินทร์จำกัดนัยประหวัดของผู้อ่านก็ยังคงโต้แย้งกันได้ ถึงแม้บางคำไม่แปลกใหม่แต่อาจสื่อความหมายที่แปรตามประสบการณ์ที่หลากหลายได้ เช่น คำว่า “ฝัน” ในบทประพันธ์ “ไหมแท้ที่แม่ทอ” น่าจะสื่อความหมายในเชิงอุดมคติ คือ ความปรารถนาที่จะนำพาชีวิตไปสู่สภาวะที่ดีงาม หรือสภาวะที่บุคคลสามารถดำรงชีวิตอยู่อย่างยิ่งใหญ่ สมศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ดังในบท “ไหมแท้ที่แม่ทอ” (74) กล่าวว่า

แม่ปลูกหม่อนเลี้ยงไหมตั้งใจนัก
 เรียวแรงรักแม่ใช้เพื่อไฝ่ฝัน
 อีกสาวไหมด้วยมือซื่อสัตย์นั้น
 ทั้งทอมันละเมียดละไมใช้เวลา

ในบทประพันธ์ข้างต้นแม่เป็นตัวแทนของหญิงในชนบท ผู้มีความมุ่งมั่นตั้งใจอุทิศพลังกายพลังใจเพื่อสร้างสรรค์การงาน เพื่อบรรลุความไฝ่ฝันตามครรลองชีวิตที่ดีงาม และมีคุณค่าโดยไม่ตกเป็นทาสของความชั่วร้าย สอดคล้องกับอีกตอนหนึ่งที่ว่าแม่สอนลูกให้ “พลีชีวิตเพื่อถักและทอไท” อันตีความได้ว่า การสร้างความเป็นอิสระของชีวิตด้วยการอุทิศชีวิตทั้งหมดเป็นสิ่งที่พึงกระทำ

บทวิจารณ์อีกชิ้นหนึ่งในหนังสือ รำปากกาซึก “ม้าก้านกล้วย” ที่น่าสนใจคือบทวิจารณ์ “ม้าก้านกล้วย” ของชูศักดิ์ ภัทรกุลวณิช ผู้วิจารณ์ได้แสดงทัศนะว่า ม้าก้านกล้วยมีความงดงามในด้านฉันทลักษณ์โดยเฉพาะกลอนแปด แต่ “ไม่แน่ใจว่า...ถึงพร้อมแล้วด้วย

กวีทัศน์และจินตภาพเชิงกวี” ด้วยเหตุผลว่ารวมบทกวีนิพนธ์เล่มนี้แสดงจินตภาพเมืองแบบสำเร็จรูป และแสดงจินตภาพชนบทแบบที่คนเมืองสร้างขึ้น โดยที่ไม่ได้เสนอมุมมองใหม่จนถึงขั้นตั้งคำถามกับความเชื่อที่ผู้อ่านยึดถือและเคยชิน (ชูศักดิ์ ภัทรกุลวณิชย์, 2538 : 61 - 66)

ชูศักดิ์ ภัทรกุลวณิชย์ (2538 : 65) ได้แสดงทัศนะเพิ่มเติมว่าการที่ไพวรินทร์ ผสานกวีนิพนธ์สองกระแส คือ กวีนิพนธ์แนวเพื่อชีวิตและกวีนิพนธ์แนวพาฝันเข้าด้วยกันทำให้กวีนิพนธ์เล่มนี้เป็นงานกวีนิพนธ์ที่ขาดพลัง เนื่องจากเป็นเพียงแต่การใช้ถ้อยคำหวานซึ่งพาฝันมา “ประดับเนื้อหอันเข้มข้น” โดยไม่ได้นำเสนอเรื่องราวด้วยกวีทัศน์และจินตภาพใหม่ ความเห็นดังกล่าวทำให้มีการศึกษาวิเคราะห์ผลงานชิ้นนี้อย่างถี่ถ้วนต่อไป ทั้งนี้อาจมองแย้งได้ว่ากวีทัศน์ที่อยู่บนรากฐานทางวัฒนธรรมเดิม อาจเป็นความคิดที่นำเสนอใหม่ในบริบทที่เหมาะสมก็ได้ จึงอาจจะไม่ได้ขาดพลังเสมอไป

อย่างไรก็ตามน่าจะสงสัยว่า ในขณะที่ไพวรินทร์เป็นคนที่มิพินมาจากชนบท วิธีคิดและจินตภาพชนบทของเขาถูกปรับเปลี่ยนให้กลายเป็นคนเมืองเพียงใด ในทางตรงกันข้าม แดง ไบเล่ ได้แสดงทัศนะไว้ในบทวิจารณ์ชื่อ “ม้าก้านกล้วย” ของไพวรินทร์ ชาวงาม” อีกทั้งได้ประเมินคุณค่าของหนังสือเล่มนี้ไว้สูง เช่น เห็นว่าการตัดสินมอบรางวัลให้แก่ไพวรินทร์เป็นการลด “มลพิษในโลกวรรณกรรมไทย” ผลงานนี้ “ถือได้ว่าเป็นวีรกรรมสำหรับเมืองไทยทุกวันนี้” ด้วยเหตุผลหลักว่า “ได้แถลงความจริงท่ามกลางมายาชนและมารยาชนผู้...อัปจนถ้อยคำจ้านรรจา”

แดง ไบเล่มีความเห็นว่าไพวรินทร์ใช้ภาษาได้อย่างลึกซึ้ง และเป็น “ภาษากวี...งดงาม สारวม และมีสง่า...” ไพวรินทร์สร้างสรรค์บทกวีจากจิตวิญญาณของคนชนบทอย่างแท้จริง ผู้ที่ไม่มีประสบการณ์เช่นไพวรินทร์นั้นยากที่จะสร้างสรรค์ผลงานเช่นนี้ได้ (แดง ไบเล่, 2538 : 82, 83, 85) นอกจากนี้เขายังเห็นว่าคุณค่าทางจิตใจของผลงานนี้อยู่ที่ความเป็นตัวของตัวเองที่ไม่ยอมให้เมืองมาครอบงำ ไพวรินทร์จึงป็นตัวแทนของ

...คนอพยพจากชนบทไทยที่พกพาความเจ้าบทเจ้ากลอน พกพาจิตใจอันอ่อนโยน พกพาน้ำใจอันงดงามสูงส่งมากับความรู้มรวยจินตนาการ ความรู้มรวยล่านาและทำนอง ผู้ไม่ยอมให้กลไกของกระฎุมพีคนเมืองครอบงำจนวิปริต ผู้รักษาบทเพลงของตนไว้ได้ ผู้อาจหาญร้องเพลงกล่อมเมือง... (แดง ไบเล่, 2538 : 88)

บทวิจารณ์ “ม้าก้านกล้วย นิราศแรมร้างจากฝัน” ของสุจิตรา จงสถิตย์วัฒนา อาศัยความรู้ชนบวรณคดีไทยวิเคราะห์การสร้างงานในบริบทของยุคใหม่ ส่วนบทวิจารณ์

“มำก้านกล้วย...กวีนิพนธ์เพื่อ ‘เกี่ยวข้าวรัก’ ” ของดวงมณ จิตรจำนงค์ เป็นบทวิจารณ์ที่เชื่อมโยง คำแถลงของผู้แต่งกับการวิเคราะห์ตัวงาน

สุจิตรา จงสถิตย์วัฒนา มุ่งพิจารณารวมบทกวีนิพนธ์ มำก้านกล้วย ตามลักษณะ นิราศ ผู้วิจารณ์พบว่าอารมณ์โหยหาอาลัยของกวีเป็นอารมณ์ที่ปรากฏเด่นชัดที่สุดในรวม บทกวีนิพนธ์ชุดนี้ ความโหยหาอาลัยที่ปรากฏนี้ไม่ใช่ความโหยหาอาลัยต่อนางอันเป็นที่รักตาม ขนบนิราศโบราณ แต่เป็นความโหยหาความรักและความฝัน คือ ความรักในดินแดนอีสานอันเป็น มาตุภูมิ ความรักในคุณค่าวัฒนธรรมดั้งเดิมที่กำลังสูญสลาย และความฝันถึงอุดมคติอันงดงาม แห่งการดำรงชีวิตอยู่อย่างสมศักดิ์ศรี และความใฝ่ฝันที่จะนำพามนุษย์ไปสู่สิ่งที่สูงส่งกว่าตนเอง

นอกจากนี้สุจิตรา จงสถิตย์วัฒนาได้แสดงทัศนะว่าในภาคนำของ มำก้านกล้วย มีองค์ประกอบของความเป็นนิราศอยู่ครบถ้วน คือ การเดินทาง การพลัดพรากจากถิ่น ความ เศร้าโศกโหยหา การพรรณนาความงามของแผ่นดินอีสานอาจเปรียบได้กับการชมโฉมนางอันเป็นที่ รักตามขนบนิราศโบราณ มำก้านกล้วยจึงมีความก้าวหน้าของการพัฒนาขนบทางวรรณศิลป์ให้ เหมาะสมกับการสื่อสารกับคนรุ่นใหม่ได้เป็นอย่างดี (สุจิตรา จงสถิตย์วัฒนา, 2547 : 505-520)

ดวงมณ จิตรจำนงค์ (2547ข : 521-523) เริ่มที่การวิเคราะห์คำแถลงของผู้แต่ง บทกวีนิพนธ์ มำก้านกล้วย เพื่อใช้เป็นแนวทางในการตรวจสอบว่าผู้แต่งบรรลุวัตถุประสงค์ของ การสื่อสารหรือไม่ ผู้วิจารณ์วิเคราะห์คำอุทิศผลงานของผู้แต่งที่ว่า “แต่ความนึกฝันในโลกความเป็นจริงของมนุษย์” โดยชี้ว่าการที่ไพโรจน์เห็นคุณค่าของความฝันนั้นไม่ใช่เรื่องแปลก เพราะ ศิลปะทุกประเภทล้วนสร้างมาจากจินตนาการบนพื้นฐานของประสบการณ์จริง สิ่งสำคัญอยู่ที่ “ความจริงนั้นได้รับการเลือกเฟ้นกลั่นกรองผ่านหัวใจและจิตวิญญาณของศิลปิน” เสนอเป็น ประสบการณ์ร่วมและ “ประสบการณ์อันผิดแผกที่ให้ความเข้าใจต่อผู้อื่น...ในฐานะเพื่อนมนุษย์” สิ่งที่น่าสนใจคือกวีมีความกระตือรือร้นต่อ “ความล่มสลายของชีวิตชวานา” ซึ่งเขาเห็นว่า “คือ ความล่มสลายของความนึกฝันและความรักในจิตใจ และวิถีชีวิตของคนสมัยใหม่ทั้งในเมืองและ แม้แต่ในชนบท” ผู้วิจารณ์วิเคราะห์ว่า การต่อสู้ของไพโรจน์เป็น “การต่อสู้เพื่อกอบกู้ความรัก” เขาจึง “ฝัน” ถึงการกอบกู้วิถีชีวิตเช่นนั้น [ของชวานา] ขึ้นมาใหม่ ให้กวีนิพนธ์อันเปรียบดัง “ข้าว แห่งความรัก” ได้ “หล่อเลี้ยงชีวิตอันแห้งแล้งจากความรักของเพื่อนร่วมยุค” นอกจากนี้ผู้วิจารณ์ ได้วิเคราะห์คำว่า “ฝัน” ของไพโรจน์ว่าครอบคลุมถึงโลกอดีต ปัจจุบัน และอนาคต มีความหมาย เชิงอุดมคติและการตั้งความปรารถนาสู่อุดมคติ ซึ่งสอดคล้องกับที่สุจิตรา จงสถิตย์วัฒนาได้ วิเคราะห์คำว่า “ฝัน” ของไพโรจน์ไว้ดังกล่าวแล้ว ดวงมณยังเห็นว่าอุดมคติที่กวีแสดงมีรากฐาน มาจากวิถีชีวิตเดิม ความฝันยังเชื่อมโยงกับการฝ่าข้ามความเลวร้าย และไม่ใช่การหลีกเลี่ยงความ จริง (526-529)

บทวิจารณ์ที่ผู้วิจัยได้ประมวลมาข้างต้นนี้ เปิดประเด็นให้ผู้วิจัยสนใจที่จะศึกษา บทกวีนิพนธ์ชุด ม้าก้านกล้วยในด้านโลกทัศน์ของผู้แต่ง คุณค่าทางปัญญา และคุณค่าทางวรรณศิลป์ เพื่อหาเหตุผลมาสนับสนุนในประเด็นการศึกษาที่เกี่ยวข้อง หรือโต้แย้งในส่วนที่ผู้วิจัยมีความเห็นต่างออกไป ทั้งนี้เพื่อก่อให้เกิดประโยชน์และความก้าวหน้าในเชิงวิชาการต่อไป

3. การศึกษากวีนิพนธ์ของไพวรินทร์ ขาวงาม

ไพวรินทร์ ขาวงาม เป็นกวีร่วมสมัยอีกคนหนึ่งที่สร้างผลงานตีพิมพ์เป็นรูปเล่มอย่างต่อเนื่อง นับจากรวมบทกวีนิพนธ์ ลำนำวเนจร ได้รับการตีพิมพ์รวมเล่มครั้งแรกในปี พ.ศ. 2528 จนกระทั่งปัจจุบัน ผลงานของเขาส่วนใหญ่ได้รับความสนใจและเป็นที่ยอมรับของนักวิชาการ นักวิจารณ์ และผู้สนใจวรรณคดี รวมบทกวีนิพนธ์ คำใดจะเอ่ยได้ตั้งใจ และ ฤติกาล ผ่านรอบคัดเลือกของการพิจารณารางวัลซีไรต์ประจำปี พ.ศ. 2529 และ พ.ศ.2532 ตามลำดับ กวีนิพนธ์ชุด คือแรงใจและไฟฝัน ได้รับรางวัลบทกวีนิพนธ์ดีเด่นประจำปี พ.ศ.2535 จากคณะกรรมการพัฒนาหนังสือแห่งชาติ (เพ็ญพักตร์ สูงสุมาลย์, 2544 : 2, 261) เมื่อรวมบทกวีนิพนธ์ ม้าก้านกล้วย ได้รับรางวัลซีไรต์ประจำปี พ.ศ. 2538 ไพวรินทร์ก็เป็นกวีร่วมสมัยที่ผู้อ่าน นักวิชาการ นักวิจารณ์ให้ความสนใจมากที่สุดคนหนึ่ง ดังเห็นได้ว่ามีนันททัศนะที่กล่าวถึงผลงานของไพวรินทร์ ขาวงาม มีบทวิจารณ์ ม้าก้านกล้วย จำนวนหลายชิ้น ดังที่ผู้วิจัยได้หยิบยกมาวิเคราะห์ในหัวข้อ “บทวิจารณ์รวมบทกวีนิพนธ์ ม้าก้านกล้วย” นอกจากนี้ยังมีผู้ศึกษาวรรณคดีจำนวนไม่น้อยเกิดความสนใจศึกษาผลงานชิ้นที่ผ่านมาของไพวรินทร์ ขาวงาม ทั้งในด้านรูปแบบและเนื้อหา เพื่อค้นหาคุณค่าและความหมายที่ผู้แต่งแฝงเร้นไว้ในบทประพันธ์

ผลการสำรวจวิทยานิพนธ์ระดับบัณฑิตศึกษา พบว่ามีวิทยานิพนธ์ที่ศึกษาผลงานของไพวรินทร์ ขาวงามอยู่หลายชิ้น ดังจะยกตัวอย่างพอสังเขป

วิทยานิพนธ์เรื่อง “วิเคราะห์กวีนิพนธ์ของไพวรินทร์ ขาวงาม” ของพระมหา-
สาคร ภักดีนอก (2543) เป็นงานวิจัยที่มุ่งหมายที่จะวิเคราะห์กวีนิพนธ์ของไพวรินทร์ ขาวงาม
ทั้งในด้านเนื้อหา รูปแบบ และคุณค่าเชิงวรรณศิลป์ ผลการศึกษากล่าวไว้โดยสรุปว่า

- 1) ด้านเนื้อหา...มีเนื้อหาเกี่ยวกับเรื่องต่างๆแยกได้ดังนี้ คือ เนื้อหาเกี่ยวกับสังคมชนบท สังคมเมือง ความเสื่อมโทรมของสังคมเมือง การเมือง ปัญหาชีวิต ความรัก ธรรมชาติ จินตนาการ และปรัชญาชีวิต
- 2) ด้านรูปแบบ...ใช้รูปแบบคำประพันธ์ทั้ง 2 ประเภท คือ รูปแบบตายตัวและรูปแบบอิสระ รูปแบบคำประพันธ์ที่ใช้แต่งมากที่สุด คือ รูปแบบตายตัวชนิดกลอนสุภาพและโคลง

3) คุณค่าเชิงวรรณศิลป์...กวีใช้ศิลปะในการใช้คำเรียบง่ายและงดงาม การใช้เสียง มีการสัมผัสอักษรและสัมผัสสระ ซึ่งทำให้เกิดความไพเราะในบทกวีทุกบทของผู้ประพันธ์ และมีการเลือกใช้โวหารให้เข้ากับเนื้อหาต่างๆ อย่างเหมาะสมและกลมกลืน รวมทั้งมีความโดดเด่นในการใช้ศิลปะการใช้ภาษาเฉพาะตัวของกวี (พระมหาสาคร ภักดีนอก, 2543 : บทคัดย่อ)

น่าสังเกตว่างานวิจัยชิ้นนี้มีลักษณะเป็นแบบแยกส่วน โดยผู้วิจัยไม่ได้แสดงการวิเคราะห์เชื่อมโยงความสัมพันธ์ของรูปแบบกับเนื้อหา ในด้านเนื้อหาที่เป็นเพียงการจัดกลุ่มอย่างหลวมๆ แต่ไม่ได้วิเคราะห์ว่ากวีมีทัศนคติต่อสังคม ปัญหา และคุณค่า (ความรัก, ธรรมชาติ, จินตนาการ, ปรัชญาชีวิต) อย่างไร ดังนั้นจึงเป็นเพียงการกล่าวถึงเนื้อหาของบทประพันธ์อย่างคร่าวๆ ส่วนการเลือกบทประพันธ์มาวิเคราะห์ก็ไม่ได้มีความสอดคล้องกับหัวข้อเท่าที่ควร นอกจากนี้ผู้วิจัยไม่ได้เชื่อมโยงการศึกษาบริบททางสังคมและวัฒนธรรมของการแต่งกับบทประพันธ์ ผลการศึกษาไม่อาจแสดงว่าสภาพสังคมมีอิทธิพลต่อผลงานของไพโรรินทร์เพียงใด จึงไม่สามารถกระทำตามที่คาดหวังไว้ใน “ความสำคัญของการศึกษาค้นคว้า” ว่าผลการศึกษาจะ “ทำให้ทราบถึงอิทธิพลของสภาพสังคมที่มีต่อกวีนิพนธ์ของไพโรรินทร์ ชาวงาม”

ส่วนหัวข้อ “วิเคราะห์รูปแบบการประพันธ์” กับ “วิเคราะห์คุณค่าเชิงวรรณศิลป์” ก็กล่าวเป็นสูตรสำเร็จเท่านั้น เนื่องจากผู้วิจัยไม่สามารถวิเคราะห์ให้เห็นว่าการใช้ฉันทลักษณ์ประเภทต่างๆ การใช้คำ การใช้เสียง และการใช้โวหารมีบทบาทสำคัญในการช่วยสร้างพลังการสื่อสาร

“การวิเคราะห์บทร้อยกรองของไพโรรินทร์ ชาวงาม” ของเพ็ญพักตร์ สูงสุมาลัย (2544) เป็นงานวิจัยที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาวิเคราะห์บทร้อยกรองของไพโรรินทร์ ชาวงาม ในด้านรูปแบบ ท่วงทำนองการเขียน กลวิธีการนำเสนอ และทัศนคติที่ปรากฏในบทร้อยกรอง ผลการศึกษาปรากฏว่า ด้านรูปแบบไพโรรินทร์ ชาวงาม ใช้รูปแบบร้อยกรอง 4 ลักษณะ คือ รูปแบบฉันทลักษณ์มาตรฐาน รูปแบบฉันทลักษณ์พื้นบ้าน รูปแบบฉันทลักษณ์อิสระ และรูปแบบฉันทลักษณ์ประยุกต์ ท่วงทำนองการเขียนไพโรรินทร์เลือกใช้ถ้อยคำและโวหารได้เหมาะสมกับเนื้อหาของบทประพันธ์ การใช้คำซ้ำ การซ้ำเสียง การเล่นสัมผัสสระและสัมผัสอักษรเป็นลักษณะเด่นที่ส่งผลให้บทประพันธ์เกิดความไพเราะ

ด้านกลวิธีการนำเสนอบทร้อยกรองพบว่า ไพโรรินทร์ ชาวงามนำเสนอบทประพันธ์ในหลายลักษณะ ได้แก่ การบอกกล่าวแก่ผู้อ่านโดยตรง การใช้โวหาร การใช้คำถามชวนคิด การสนทนาของตัวละคร ส่วนเนื้อหาของบทประพันธ์กล่าวได้ว่า ผู้แต่งได้แสดงทัศนคติเกี่ยวกับสถานะสังคมตามความเป็นจริง ไพโรรินทร์สื่อให้ผู้อ่านเห็นภาพสังคมเมืองที่เต็มไปด้วยความสับสนวุ่นวาย สภาวะแวดล้อมเสื่อมโทรม ในขณะที่แสดงทัศนคติเกี่ยวกับชนบทว่าเป็น

ดินแดนที่แห้งแล้ง ผู้คนยากจนแต่มีน้ำใจต่อกัน นอกจากนี้ยังแสดงทัศนะเกี่ยวกับชีวิตและปรัชญา ทัศนะเกี่ยวกับการเมือง ทัศนะเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม ฯลฯ

งานวิจัยดังกล่าวก็ยังมีวิธีการศึกษาแบบแยกส่วน ขาดความเชื่อมโยงระหว่างรูปแบบกับเนื้อหา สิ่งที่ผู้วิจัยเน้นและลงรายละเอียดมากเป็นพิเศษได้แก่ประเด็นรูปแบบคำประพันธ์ แต่แสดงความเข้าใจคลาดเคลื่อนว่าฉันทลักษณ์เป็นปัจจัยหลักของอารมณ์ ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากการที่ผู้วิจัยได้ตั้งกรอบของตนเองไว้ล่วงหน้า ดังที่ด่วนสรุปว่า “ไพโรรินทร์ ขาวงามใช้โคลงสี่สุภาพเพื่อบรรยายความรู้สึกที่ลึกซึ้ง เพราะโคลงสี่สุภาพมีลีลานุ่มนวล อ่อนหวาน ดังนั้นในงานที่ต้องการสื่ออารมณ์อ่อนหวาน ความคิดลึกซึ้ง ไพโรรินทร์จึงเลือกใช้โคลงสี่สุภาพในการประพันธ์” (เพ็ญพิภตรัฐ สุธสมาลัย, 2544 : 25)

คำกล่าวข้างต้นนับเป็นข้อบ่งชี้ว่า ผู้วิจัยมิได้มีพื้นฐานความเข้าใจเรื่องการประกอบวัสดุ แท้จริงแล้วโคลงสี่สุภาพสามารถใช้สื่ออารมณ์ความรู้สึกได้หลากหลาย และอาจแปรตามการเลือกใช้คำให้มีรสต่างกันตามความมุ่งหมายในการสื่อสารแต่ละชิ้นงาน อีกทั้งอาจแปรตามลีลาของกวีด้วย หากย้อนกลับไปทบทวนกวีนิพนธ์ของไพโรรินทร์ก็จะพบว่า ไพโรรินทร์ใช้โคลงสี่สุภาพสื่ออารมณ์ความรู้สึกที่หลากหลายเช่นกัน ดังจะยกตัวอย่างบทประพันธ์ “กามกรุง”

บางขุนพรหมร่อยร้าง	เพลงพรหม
เพลงขึ้นกลับขึ้นชม	ขับเร้า
โรงแรมและช่องชม	ชอกวัด
กะหรีระริกเข้า	คำเข้าคาวหวาน
สุทธิสารโคกลิ้น	บริสุทธิ
โทรศัพท์รับร่างนุช	แนบข้าง
ตำรวจตรวจตราจุด	จีจับ
จับจับปล่อยปล่อยอ้าง	ออกคำประเวณี

(ไพโรรินทร์ ขาวงาม, 2549 : 31)

เมื่อพิจารณาบทประพันธ์ข้างต้น กล่าวได้ว่าไพโรรินทร์ใช้โคลงสี่สุภาพเพื่อวิพากษ์วิจารณ์ปัญหาการคำประเวณีในกรุงเทพมหานคร ด้วยลีลาที่ห่างไกลจากความนุ่มนวลอ่อนหวาน โดยเล่นคำอย่างนิราศ คือ เทียบตำบล “บางขุนพรหม” กับสภาวะการณ์ที่ขัดกันกับชื่อ ว่า “ร่อยร้างเพลงพรหม” และตำบล “สุทธิสาร” ที่ “โคกลิ้นบริสุทธิ” เพื่อสื่อความน่าเศร้าของปัญหาความเสื่อมทรามของสังคมและจิตใจของคนในเมืองหลวง ที่ให้ความสำคัญกับกามารมณ์อย่างมัวเมา ฉะนั้นการค้าบริการทางเพศจึงเกิดขึ้นทั่วกรุงเทพมหานคร ที่น่าตระหนกและหดหู่ออย่างยิ่งคือภาพ “โรงแรมและช่อง” กับ “วัด” อยู่แนบชิดต่อเนื่องกัน นอกจากนี้ปัจจัยที่ช่วยเสริม

ให้ธุรกิจการค้าประเวณีขยายตัวอย่างรวดเร็วก็คือเจ้าหน้าที่ “ตำรวจ” ที่ไม่จริงจังในการปฏิบัติหน้าที่ “จับจับปล่อยปล่อย” เพราะเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตัว

นอกจากนี้ยังพบว่า มีผู้ศึกษาวรรณคดีบางท่านสนใจที่จะศึกษาผลงานของ ไพรวิรินทร์ ขาวงาม ในประเด็น “สุนทรียภาพ” ด้วยเช่นกัน วิทยานิพนธ์เล่มดังกล่าวคือ “สุนทรียภาพในวรรณกรรมร้อยกรองของ ไพรวิรินทร์ ขาวงาม” ของพรพิมล พิมสวัสดิ์ ผู้ศึกษาได้ตั้งข้อสังเกตจากนาทศนะที่ผู้ทรงคุณวุฒิกล่าวถึง ไพรวิรินทร์ ขาวงาม ในทำนองยกย่องว่าเขาเป็นกวีที่มีชั้นเชิงทางวรรณศิลป์ บทประพันธ์ของเขาจึงส่งผลให้ผู้อ่านเกิดจินตนาการและอารมณ์สะเทือนใจ งานวิจัยเรื่องนี้มี ความมุ่งหมายเพื่อศึกษาสุนทรียภาพในวรรณกรรมร้อยกรองของ ไพรวิรินทร์ ขาวงาม จากรวมบทกวีนิพนธ์จำนวน 6 เล่ม 266 บทประพันธ์ ในประเด็นสำคัญ 4 ประเด็นคือ 1) สุนทรียภาพด้านรูปแบบ 2) สุนทรียภาพด้านการใช้คำ 3) สุนทรียภาพด้านความหมาย 4) ความประสมกลมกลืนของรูปแบบ เนื้อหา และแนวคิด

ผลการศึกษาสรุปได้ว่า ไพรวิรินทร์ ขาวงามใช้รูปแบบในการนำเสนอบทประพันธ์ 2 ลักษณะ คือ การใช้รูปแบบฉันทลักษณ์ และกลวิธีการนำเสนอบทประพันธ์ ผลการศึกษาพบว่า ไพรวิรินทร์ใช้รูปแบบฉันทลักษณ์ในการนำเสนอบทประพันธ์ 3 ลักษณะ ได้แก่ การใช้รูปแบบฉันทลักษณ์ดั้งเดิม การใช้รูปแบบฉันทลักษณ์ประยุกต์ การใช้รูปแบบฉันทลักษณ์อิสระ ส่วนกลวิธีการนำเสนอบทประพันธ์พบว่า ไพรวิรินทร์ใช้กลวิธีการนำเสนอด้วยรูปแบบคำประพันธ์เดี่ยว และกลวิธีการนำเสนอด้วยรูปแบบคำประพันธ์ประสม

ในด้านสุนทรียภาพด้านการใช้คำ ไพรวิรินทร์ ขาวงาม เลือกใช้คำอย่างมีศิลปะในหลายลักษณะ ได้แก่ การใช้คำทำให้เกิดเสียงเสนาะ การใช้คำเรียบง่าย การใช้ภาษาถิ่น การใช้คำเห็นภาพ การใช้คำอุปมา การใช้คำหลาก และการใช้คำอุทาน ส่วนสุนทรียภาพด้านความหมายนั้นพบว่า ไพรวิรินทร์เลือกการใช้กวีโวหารหรือความเปรียบในการเปรียบเทียบให้ผู้อ่านเกิดความซาบซึ้งใจ 12 ลักษณะ ไพรวิรินทร์ใช้โวหารที่เด่นคือ อุปมาโวหาร นอกจากนี้ ไพรวิรินทร์ยังใช้สัญลักษณ์ในการแต่งบทประพันธ์ ทั้งสัญลักษณ์แบบสากลและสัญลักษณ์เฉพาะตัว สัญลักษณ์แบบสากลที่กวีใช้ เช่น ใช้ผีเสื้อ นก และปลา เพื่อสื่อถึงการดำเนินชีวิตอย่างมีอิสระ ใช้รุ่งแทนความดี ความงาม ใช้ดอกไม้เป็นสัญลักษณ์แทนหญิงสาว ใช้หมอกเป็นสัญลักษณ์แทนความสดใส เป็นต้น ส่วนสัญลักษณ์เฉพาะตัวที่ปรากฏในบทประพันธ์ เช่น สีแดงแทนความบริสุทธิ์ของหญิงสาว ม้าก้านกล้วย เป็นสัญลักษณ์เฉพาะตัวที่ใช้แทนทั้งสิ่งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม ได้แก่ ความฝัน หรือจินตนาการของหนุ่มสาวทั่วไป อีกทั้งยังหมายรวมถึงตัวของกวีเอง (พรพิมล พิมสวัสดิ์, 2542 : 202-211, 245-248)

ส่วนประเด็นความกลมกลืนของรูปแบบเนื้อหาและแนวคิด พรพิมล พิมสวัสดิ์ ได้กล่าวไว้ในส่วนของการอภิปรายผลการศึกษาค้นคว้า ซึ่งสรุปได้ว่า

สำหรับความกลมกลืนของรูปแบบเนื้อหาและแนวคิด เนื่องจาก ไพรินทร์ ขาวงาม มีความชำนาญในการสร้างสรรค์ทร้อยกรอง จึงใช้ กลวิธีทางวรรณศิลป์ผสมผสานกับแนวคิดพื้นฐานที่เป็นความผูกพัน อันเกิด กับธรรมชาติดั้งเดิมอันเป็นวิถีชีวิตของสามัญชน โดยเฉพาะท้องถิ่น อีสาน ผลงานร้อยกรองจึงแสดงออกมาในแนวของการอนุรักษ์นิยม ที่มีความกลมกลืนทั้งด้านรูปแบบ เนื้อหา และแนวคิด ซึ่งส่วนใหญ่ให้แนวคิด ด้านการปลูกจิตสำนึกในการสร้างสรรค์สังคมส่วนรวมตามหลักปรัชญา ทางพระพุทธศาสนาได้อย่างไพเราะเหมาะสม นับเป็นแบบอย่างในการ สร้างสรรค์วรรณกรรมร้อยกรองไทยปัจจุบัน (พรพิมล พิมสวัสดิ์, 2542 : 250)

งานวิจัยข้างต้นมีการจัดประเด็นหัวข้อด้านรูปแบบได้ครอบคลุมดี แต่น่าเสียดาย ที่ไม่ได้วิเคราะห์เชื่อมโยงเพื่อให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างรูปแบบและเนื้อหา และการวิเคราะห์ ไม่มีความลึกซึ้งเพียงพอ จึงไม่สามารถแสดงให้เห็นคุณค่าทางวรรณศิลป์ของบทประพันธ์ นอกจากนี้ยังไม่ได้วิเคราะห์เนื้อหาทางความคิดของบทประพันธ์ อันเป็นประเด็นสำคัญใน การศึกษา

งานวิจัยที่ศึกษากวีนิพนธ์ของไพรินทร์ ขาวงาม ในแง่วัจนลีลาคือ “วัจนลีลาใน การเสนอภาพลักษณ์สังคมเมืองในกวีนิพนธ์ของไพรินทร์ ขาวงาม” ของนฤมล อินทรลักษณ์ (2545) เป็นงานวิจัยที่มุ่งศึกษาวิเคราะห์วัจนลีลาในการเสนอภาพลักษณ์ในกวีนิพนธ์ของ ไพรินทร์ ขาวงาม ใน 4 ประเด็น ได้แก่ ด้านลีลาการใช้ภาษา กลวิธีการนำเสนอ ฉันทลักษณ์ และทัศนะของกวีที่มีต่อสังคมเมือง

ผลการศึกษาสรุปว่า ไพรินทร์ ขาวงามเลือกใช้ถ้อยคำได้อย่างเหมาะสม สามารถใช้คำนามและนามวลีในการพรรณนาและบรรยายสภาพแวดล้อมของเมืองหลวงได้อย่าง เห็นภาพชัดเจน นอกจากนี้ไพรินทร์สามารถนำภาษาที่เป็นลักษณะเด่นเฉพาะตัวมาสื่อความคิด ได้เป็นอย่างดี ดังเห็นได้จากการใช้คำกริยา กริยาวลี คำวิเศษณ์ และวิเศษณ์วลี ที่มีเสียงและ ความหมายเป็นลักษณะเด่นมาอธิบายความรู้สึกซับซ้อนใจ เช่น อึกอักอืดอืด อบอ้าวอืดอืด ความรู้สึกว่าเหวไรที่พึง เช่น ตุ่มตัน เตี้ยตันด้อยตัน เป็นต้น

นอกจากวัจนลีลาด้านการใช้คำแล้วภาพพจน์ก็เป็นวรรณศิลป์อย่างหนึ่งที่ ไพรินทร์ ขาวงาม นำมาใช้ในการเสนอภาพสังคมเมืองได้อย่างเหมาะสม ภาพพจน์ที่กวีเลือกใช้ มีส่วนสำคัญในการกระตุ้นอารมณ์ความรู้สึกของผู้อ่านให้ไปตั้งความมุ่งหวังของกวี ดังเช่น การใช้บุคลาธิษฐานเพื่อพรรณนาเนื้อหาเกี่ยวกับชนบท โดยการสมมุติให้ธรรมชาติพร้อมใจกัน แสดงลักษณะอาการคึกคัก รื่นเริง ยินดีกับการกลับคืนสู่บ้านเกิดของหนุ่มพเนจร นอกจากการ ใช้ความเปรียบยังพบว่า การใช้สัญลักษณ์ก็เป็นกลวิธีสำคัญที่ไพรินทร์เลือกใช้เพื่อสื่อภาพพจน์

สังคมเมือง สัญลักษณ์ที่ไพลินทร์ใช้มี 2 ประเภท ได้แก่ สัญลักษณ์ตามแบบแผน และสัญลักษณ์เฉพาะตัว ผู้วิจัยมีความเห็นว่าสัญลักษณ์เฉพาะตัวของไพลินทร์มีความน่าสนใจและทำทนายการตีความ อาทิ การใช้ม้าก้านกล้วยเป็นสัญลักษณ์แทนคนชนบทที่น่าพาความหวัง ความฝันว่าจะมีชีวิตที่ดีกว่าเมื่อมาอาศัยในสังคมเมือง การใช้ลมและเพลงเป็นสัญลักษณ์ของความคิดคำนึงถึงความสุขเมื่อครั้งยังอยู่ที่บ้านเกิด เป็นต้น

สิ่งสำคัญอีกประการหนึ่งที่ส่งผลให้เนื้อหาเกี่ยวกับภาพลักษณ์สังคมเมืองเด่นชัดยิ่งขึ้นก็คือ กลวิธีการนำเสนอ ซึ่งไพลินทร์เลือกใช้ได้เหมาะสมกับเนื้อหาของบทประพันธ์ กลวิธีที่ไพลินทร์ใช้ทั้งการเล่าเรื่องโดยบรรยายสภาพแวดล้อมแบบตรงไปตรงมา การเล่าเรื่องการเดินทางจากชนบทสู่เมือง รวมทั้งการเล่าเรื่องแบบบทละคร ส่วนประเด็นการใช้ฉันทลักษณ์พบว่า ไพลินทร์สามารถสืบทอดรูปแบบฉันทลักษณ์มาตรฐานอย่างเคร่งครัด ทั้งโคลง ฉันท์ กาพย์ กลอน และร่าย นอกจากนี้ไพลินทร์สามารถปรับใช้รูปแบบฉันทลักษณ์ประเภทโคลงเพื่อสื่อความหมายได้อย่างน่าชื่นชม กล่าวคือ ไพลินทร์สามารถใช้โคลงสื่อภาพลักษณ์สังคมเมืองด้วยถ้อยคำง่าย ๆ กะทัดรัด แต่แฝงไปด้วยพลังของการสื่อสาร ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากการที่ไพลินทร์ต้องการจะยืนยันความคิดที่ว่า โคลงสามารถใช้เพื่อสื่อเนื้อหาและเรื่องราวธรรมดาได้เช่นกัน นอกจากนี้ไพลินทร์ยังประยุกต์รูปแบบฉันทลักษณ์พื้นบ้าน ได้แก่ เพลงกล่อมเด็ก และเพลงลูกทุ่งเพื่อใช้ในการสื่อสารสำคัญของเนื้อหา โดยเฉพาะการใช้เพลงลูกทุ่งเข้ามาประกอบในบทกวีนั้นเป็นการเสริมสาระสำคัญในเนื้อหาให้มีความเข้มข้นยิ่งขึ้น

ด้านทัศนคติของกวีที่มีต่อสังคมเมืองพบว่า ไพลินทร์ ชาวงามได้เสนอภาพสังคมเมืองและยุคสมัยตามความเป็นจริงไว้หลายประการ เช่น ทัศนะเกี่ยวกับความเจริญเติบโตของสังคมเมือง ทัศนะเกี่ยวกับปัญหาสังคม ทัศนะเกี่ยวกับเศรษฐกิจแบบทุนนิยม ทัศนะเกี่ยวกับคุณค่าของคน เป็นต้น ทัศนะทั้งหลายล้วนแสดงให้เห็นว่าไพลินทร์มองว่าสังคมเมืองไม่น่าอยู่ อีกทั้งไม่ใช่สวรรค์สำหรับคนจน ส่วนสังคมอุดมคติในทัศนะของกวีคือสังคมชนบทที่ไม่มี ความเจริญเทียบเท่าสังคมเมือง แต่เป็นสังคมที่มีความรัก ความอบอุ่นจากคนในสังคมและครอบครัว ด้วยเหตุนี้ไพลินทร์จึงใช้บทประพันธ์เพื่อเป็นสื่อชี้นำความคิดของเพื่อนร่วมสังคมให้ย้อนคืนสู่บ้านเกิดที่ตนจากมา อย่างไรก็ตามข้อสรุปเช่นนี้ยังน่าจะได้อภิปรายถกเถียงกันต่อไปว่าการเสนอให้กลับคืนชนบทเป็นเพียงการชดเชยความทุกข์ หรือเป็นเพียงความมุ่งหวังที่เป็นไปได้เพียงใด

จากการศึกษาวิทยานิพนธ์ข้างต้นพบว่า ผู้วิจัยได้ศึกษาวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างจินตลากับเนื้อหาของบทประพันธ์ได้เป็นอย่างดี ขั้นตอนการวิเคราะห์ตีความเนื้อหาบทประพันธ์ก็มีความละเอียดลึกซึ้ง จึงสามารถเข้าถึงงานประพันธ์และประเมินคุณค่าได้อย่างเหมาะสม แต่น่าเสียดายที่งานวิจัยชิ้นนี้ได้กำหนดขอบเขตของการศึกษาในประเด็นสังคมเมืองเท่านั้น ยังไม่ครอบคลุมเนื้อหาเกี่ยวกับสังคมชนบทและเนื้อหาส่วนอื่น จึงเปิดโอกาสให้ผู้วิจัย

ท่านอื่นได้ศึกษาเพื่อเติมเต็มในประเด็นที่แตกต่าง เพื่อแสดงให้เห็นคุณค่าในกวีนิพนธ์และสามารถเข้าใจทัศนะของไพโรรินทร์แบบภาพรวมได้อย่างลึกซึ้งยิ่งขึ้น

ในแง่จินตภาพ เบญจพร เนียรนาทสกุล ได้ศึกษาเรื่อง “จินตภาพที่เกี่ยวกับธรรมชาติในกวีนิพนธ์ของอุชเชนี เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ และไพโรรินทร์ ขาวงาม” (2544) เหตุผลของการเลือกศึกษากวีทั้ง 3 ท่านในแง่จินตภาพ ก็คือทั้ง 3 ท่านเป็นกวีร่วมสมัยที่ได้สร้างผลงานอันทรงคุณค่า อีกทั้งมีความหลากหลายทั้งในด้านรูปแบบ ฉันทลักษณ์ เนื้อหา และลีลาวรรณศิลป์ โดยนำขนบวรรณคดีโบราณมาสร้างสรรค์พัฒนาจนเป็นเอกลักษณ์ที่โดดเด่นเฉพาะตัว โดยเฉพาะการนำจินตภาพที่เกี่ยวกับธรรมชาติมาปรับใช้เพื่อสร้างความงามแก่บทประพันธ์

งานวิจัยนี้มุ่งศึกษาเนื้อหาบทประพันธ์ ประเภทของจินตภาพที่เกี่ยวกับธรรมชาติ กลวิธีการสร้างจินตภาพที่เกี่ยวกับธรรมชาติ ตลอดจนการสืบทอด และการเปลี่ยนแปลงการใช้จินตภาพที่เกี่ยวกับธรรมชาติในกวีนิพนธ์ของ อุชเชนี เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ และไพโรรินทร์ ขาวงาม ผลการศึกษาพบว่า กวีทั้ง 3 ท่านสามารถนำจินตภาพที่เกี่ยวกับธรรมชาติมาสื่อความหมายที่ลึกซึ้งและมีเอกภาพ สอดคล้องสัมพันธ์กับสารที่ต้องการสื่อให้ผู้อ่านรับรู้ จินตภาพเกี่ยวกับธรรมชาติที่ปรากฏในบทกวีนิพนธ์เป็นจินตภาพที่เกิดจากการใช้พรรณนาโวหาร การใช้ภาพพจน์และสัญลักษณ์ เพื่อสื่อภาพที่ชัดเจน เพื่อถ่ายทอดอารมณ์ความรู้สึก เพื่อสื่อสารสำคัญ และเพื่อสร้างความหมายที่ลึกซึ้ง กวีใช้กลวิธีต่างๆ ทั้งการใช้คำนามและนามวลีที่กล่าวถึงธรรมชาติโดยตรง การใช้คำกริยาแสดงอาการ การใช้คำขยายบอกแสง สี เสียง กลิ่น และการใช้คำเลียนเสียงธรรมชาติ

ส่วนการใช้จินตภาพในกวีนิพนธ์ของไพโรรินทร์ ขาวงามพบว่า มีลักษณะเฉพาะตัวอันเกิดจากการเลือกใช้จินตภาพเกี่ยวกับธรรมชาติได้อย่างเหมาะสม ทั้งการใช้จินตภาพที่เกี่ยวกับธรรมชาติในการบรรยายอารมณ์ความรู้สึก และการใช้จินตภาพเพื่อสื่อความคิดของกวี ทั้งความคิดเชิงสังคม การเมือง และความคิดเกี่ยวกับหลักธรรมในพุทธศาสนา ส่วนลีลาการใช้จินตภาพของไพโรรินทร์พบว่า มีลักษณะเด่นเฉพาะตัวในแง่ที่มีการประสานระหว่างลีลาอ่อนหวาน ละมุนละไม กับลีลากร้าวแกร่ง ดุดัน รุนแรง เมื่อพิจารณาโดยละเอียดพบว่า ผู้วิจัยได้พยายามวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างวจนลีลากับเนื้อหาของบทประพันธ์ได้เป็นอย่างดี แต่การวิเคราะห์ในส่วนของสารสำคัญในกวีนิพนธ์ยังไม่ครอบคลุมเนื้อหาในกวีนิพนธ์ของไพโรรินทร์เท่าที่ควร อาทิเช่น ในหัวข้อ “ปัญหาสังคม” ผู้วิจัยวิเคราะห์เนื้อหาเกี่ยวกับความเสื่อมโทรมของสภาพแวดล้อมทั้งในเมืองและชนบท แต่ยังไม่มีการวิเคราะห์เนื้อหาที่กล่าวถึงปัญหาโสเภณีและลิติสตรี ปัญหาเด็กเร่ร่อนอันเป็นเนื้อหาที่ไพโรรินทร์ให้ความสนใจเช่นกัน

วิทยานิพนธ์เรื่อง “นิราศสมัยใหม่ในกวีนิพนธ์ของอังคาร กัลยาณพงศ์ และไพโรรินทร์ ขาวงาม” ของณัฐกาญจน์ นาคนวน (2547) เป็นงานวิจัยที่มุ่งศึกษาวิเคราะห์นิราศสมัยใหม่ในกวีนิพนธ์ของอังคาร กัลยาณพงศ์ และไพโรรินทร์ ขาวงาม ใน 3 ประเด็น ได้แก่ ลักษณะนิราศและนิราศในกวีนิพนธ์ไทยสมัยใหม่ เนื้อหาและความคิดในนิราศสมัยใหม่

ลักษณะเด่นของนิราศสมัยใหม่ในกวีนิพนธ์ของอังคาร กัลยาณพงศ์ และไพวรินทร์ ขาวงาม ผลการศึกษาพบว่า ความคิดและเนื้อหาของกวีนิพนธ์กล่าวถึงพันธกิจของกวีที่จะสร้างสรรค์ กวีนิพนธ์เพื่อจรโลงโลก ความงดงามและคุณค่าของธรรมชาติ ความเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อม และความตกต่ำของจิตใจมนุษย์ อีกทั้งชี้แนะให้มนุษย์ใช้หลักพุทธธรรมในการแก้ไขปัญหา

เมื่อพิจารณาลักษณะนิราศในกวีนิพนธ์ของอังคาร กัลยาณพงศ์ และไพวรินทร์ ขาวงาม ปรากฏว่ากวีปรับใช้ขนบนิราศเพื่อสื่อสารเนื้อหาทางความคิด โดยพัฒนาขนบการจาก และการฝากนางเป็นการจากและการฝากสิ่งมีค่าที่เป็นนามธรรมไว้กับเพื่อนมนุษย์ อาทิเช่น ความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติ ความเรียบง่ายของชนบท และความดีงามของจิตวิญญาณมนุษย์ กวีคร่ำครวญถึงความสูญเสียเหล่านั้นด้วยความทุกข์ กล่าวได้ว่ากวีได้ขยายขอบเขต ความคิดและเนื้อหาจากการแสดงความทุกข์ที่ต้องพลัดพรากจากความรัก ซึ่งเป็นความรักระหว่าง บุคคลมาเป็นความทุกข์ที่มีต่อความสูญเสียธรรมชาติ และความดีงามภายในจิตใจมนุษย์ นอกจากนี้ยังพัฒนาบทบาทของธรรมชาติ และเวลาที่เคยใช้เพื่อเชื่อมโยงอารมณ์ความรู้สึกของ กวีให้กลายเป็นเนื้อหาสำคัญของเรื่อง กวีย้ำบทบาทและหน้าที่ของเวลาในฐานะผู้สร้างและผู้ทำลาย เพื่อกระตุ้นเตือนมนุษย์ให้ใช้เวลาอย่างคุ้มค่า นอกจากการปรับใช้ขนบนิราศและเนื้อหา ที่มุ่งชี้แนะความคิดแล้ว นิราศสมัยใหม่ยังมีลักษณะเด่นอีกประการหนึ่ง คือ มีลักษณะของ วรรณคดีคำสอน กวีใช้หลักพุทธธรรม เพื่อสั่งสอนเรื่องความศรัทธาในความดีงาม ความรักและความเมตตา

จากการสำรวจงานวิจัยที่ได้ประมวลมาข้างต้นพบว่า ยังไม่มีการศึกษาในประเด็น โลกทัศน์ในกวีนิพนธ์ของไพวรินทร์ ขาวงามอย่างจริงจัง ผู้วิจัยจึงเกิดความสนใจที่จะศึกษา กวีนิพนธ์ของไพวรินทร์ ขาวงาม ในประเด็นโลกทัศน์ที่เชื่อมโยงกับบริบททางสังคมและ วัฒนธรรม เพื่อจะได้เข้าถึงวิถีคิดและปฏิกิริยาของกวีที่มีต่อสังคมร่วมสมัย

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อศึกษาโลกทัศน์ในรวมบทกวีนิพนธ์ม้าก้านกล้วย ของไพวรินทร์ ขาวงาม ควบคู่ไปกับการศึกษาคุณค่าทางวรรณศิลป์และคุณค่าทางปัญญาของบทประพันธ์

ความสำคัญและประโยชน์

งานวิจัยชิ้นนี้จะทำให้เข้าใจโลกทัศน์ของไพวรินทร์ ขาวงามที่มีต่อชีวิตและ โลกทัศน์ต่อสังคมในรวมบทกวีนิพนธ์ชุด ม้าก้านกล้วย อีกทั้งยังกระตุ้นให้เกิดการพินิจวิเคราะห์ คุณค่าทางวรรณศิลป์ คุณค่าทางปัญญา และคุณค่าทางจริยธรรมในกวีนิพนธ์รวมเล่มที่สำคัญ ของกวีนิพนธ์ไทยในยุคปัจจุบัน

ขอบเขตของการวิจัย

ศึกษาหนังสือรวมบทกวีนิพนธ์ชุด **ม้าก้านกล้วย** ของไพโรรินทร์ ขาวงามซึ่งเป็นรวมบทกวีนิพนธ์ไทยยุคปัจจุบันที่ได้รับรางวัลวรรณกรรมสร้างสรรค์ยอดเยี่ยมแห่งอาเซียน(ซีไรต์) ประจำปี พ.ศ.2538 ประกอบด้วยกวีนิพนธ์ 47 บท ดังนี้

- 1) ม้าก้านกล้วย 1 2) ม้าก้านกล้วย 2 3) ม้าก้านกล้วย 3 4) ม้าก้านกล้วย 4
- 5) บนแผ่นอกของแผ่นดิน 6) รอยร้ายรำของข้าวคั่วและผักแว่น 7) เด็กและควายและโลก
- 8) เจ้าต้นกล้วยไปรบ 9) นกทุ่ง 10) เจ้าสาวใบตอง 11) เพลงควายลาทุ่ง
- 12) ลมพัดรวงข้าว 13) หนาวดอกจาน 14) เพลงกล่อมเด็ก 15) ผู้มาใหม่-ผู้ไปก่อน
- 16) ไหมแท้ที่แม่ทอ 17) บ้านตาย 18) นครใต้แสงดาว 19) แม่น้ำที่รัก
- 20) อารมณีกทม 21) ตึกตากำสรวล 22) เด็กน้อยในเมืองใหญ่ 23) ยามหลับฝัน
- 24) แม่ศรีศรัณิกา 25) เขาร้องเพลงลูกทุ่งให้เมืองฟัง 26) นักฝันแห่งเดือนมีนาคม
- 27) เดินเมือง 28) มหรสพแห่งผู้อพยพ 29) ฝันกล่อมเมือง 30) ณ หัวคำนึ่ง
- 31) เปลวไฟและนักฝัน 32) ใต้กะลามีฟักกว้าง 33) คำร้องทำนองของความรัก
- 34) ดวงดาวของคนช่างฝัน 35) นรกของเรา 36) เจ้าดาริกา 37) สารในหลุมฝังศพ
- 38) งานเลี้ยงรับน้องใหม่บนฟากฟ้า 39) ทุ่งไทยไม่เคยเห็นบนานาว
- 40) เธอเพื่อฝันเอาบ้านเอาเมือง 41) ถนนสายนั้นปูด้วยหัวใจมนุษย์ 42) ชีวิตปริศนาหล้า
- 43) โลกน่ารักอยู่หอรอก 44) ตะวันออก – ตะวันตก 45) นิทานคนกับนก
- 46) นิทานลูกโลก 47) บทคร่ำครวญ

นิยามศัพท์เฉพาะ

โลกทัศน์ หมายถึง ระบบรวมทั้งหมดของความคิด ความเชื่อ และทัศนคติที่บุคคลหรือกลุ่มบุคคลในสังคมหนึ่งๆ มีร่วมกันอันเกี่ยวข้องกับปัญหาทั้งหมดของชีวิตมนุษย์ อีกทั้งสิ่งอันพึงประสงค์และควรจรรโลงรักษาไว้

วิธีดำเนินการวิจัย

วิเคราะห์วิจารณ์ที่สะท้อนต่อปัญหาและคุณค่าในประสบการณ์ร่วมสมัยในรวมบทกวีนิพนธ์ ม้าก้านกล้วย ของไพวรินทร์ ขาวงาม ควบคู่ไปกับการศึกษาประวัติผู้แต่ง บริบททางสังคมและวัฒนธรรมของการแต่ง

ศึกษาหนังสือ วิทยานิพนธ์ บทความ วารสารและงานวิจัยต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับไพวรินทร์ ขาวงาม ทั้งในด้านชีวประวัติ ผลงาน และความคิดเห็นหรือทัศนคติของผู้รู้ทางวรรณคดีที่มีต่อไพวรินทร์ เพื่อนำข้อมูลที่ได้มาประกอบการวิเคราะห์ ตีความและประเมินคุณค่าหนังสือรวมบทกวีนิพนธ์ ม้าก้านกล้วย ด้วยระเบียบวิธีทางวรรณคดีวิจารณ์